

Благоја Иванов

ПРОЗАТА НА РИСТО КРЛЕ

Под овој наслов, сакам да говорам за *Автобиографијата* на Ристо Крле, во нашата книжевност пред се познат како драмски автор. Некои проучувачи на неговото драмско дело, го спомнуваат и податокот дека Ристо Крле во ракопис ја има *Автобиографијата*. Многу одамна, читавме и одломка од неа во *Раззледи*. Но, таа ни беше приопштена дури во 1990 година, во издание на *Култура*, со големото залагање на Коле Чашуле, кој својата приврзаност кон делото на Крле ја покажуваше постојано. Самиот тој се нафати, за ова издание, да направи редакција на ракописот и вовед, во кој многу убаво го открива својот однос кон овој ракопис, како и неговото значење за нашата книжевност. Во него Коле Чашуле ќе забележи: „Според мене текстот на Автобиографијата е едновременно и автобиографија, и роман и во тоа јас ја гледам неговата неповторливост, високата книжевна вредност. Имам впечаток дека од некои идни читатели, на кои ќе им биде од несуштествено значење автобиографското, текстот ќе се доживува како роман...“

Еве, јас така ја читав *Автобиографијата* на Ристо Крле и сакам да ви го искажам своето чувствување од тоа читање.

Со овој ракопис Ристо Крле се открива како надарен прозаист, еднаков на она што ни се покажува од неговите драми. Романескното е многу присутно во ова негово дело. Ристо Крле, во *Автобиографијата*, често, не говори за себе, туку за други луѓе. Настаните кои ги бележи не се однесуваат само на неговиот живот, туку се од поопшто значење, во нив е опфатена и историјата, не само приватниот простор од времето. Едно време, со своите луѓе, со обичаите, со историите кои му претходат на сознанието на авторот, но кои се уште живеат во паметењето на луѓето - сето тоа ни се открива со богатата прочувственост на авторот, Ристо Крле навистина се родил со дарба што ги надминала сите тешкотии, за да се искаже вака убаво. Немал школување, живеел во гратче од еден агол на Отоманската империја и од едно зафрлено парче земја на Балканот, големите патишта го одминувале, врските со светот биле сиромашни. Но ете, сликајќи го времето на своето детство и младост, создава книжевност во која ни ја открива сугестивно сликата на пропаѓањето на едно повеќевековно царство, ни открива бун и војни кои доаѓаат до

неговиот роден крај и оставаат тешки последици, како и бројните поплави на Дрим, повремените пожари и другите локални непогоди - на начин кој ќе ни остави во сеќавањето низа чудесно остварени слики и длабоко доживеани чувства. Од ова дело го носиме тешкото чувство за еден тежок, макотрпен живот, но во кој проблеснуваат мали радости дури и во гладувањето. Детските игри се одвиваат напоредно со пукањата, напоредно со напорите да им се помогне на родителите во нивната работа, колку што се може, како што се може. Ристо Крле, притоа, не го раскажува само она што го видел и почувствувал, туку, како вистински романиер, врз основа на кажувањето на други, го домислува и она што не го видел, а што е од суштествено значење за деновите во кои тој живее. Тој говори за паниката во Беледието - месната управа на Турците, кога доаѓаат разни гласови за случувањата на фронтите за време на Првата балканска војна - како раскажувач кој го оживува настанот врз основа на податоци и на имагинација. Тука тоа веќе не е автобиографски податок, туку книжевно промислување на еден прозаист. Се е како што можело да биде. Еднакво сугестивно е раскажано затворањето на татко му, Јаков, неговото пренесување во охридскиот затвор, а оттаму долгот, мачно, опасно одење со колоната затвореници до битолскиот затвор. Во оваа епизода малку е присутно непосредното видување, во неа има многу од она што го чул, несомнено од татка си, за тој мачен од кон неизвесноста. Но Ристо Крле го опишува сето тоа со една возбудлива доживеаност, со силни драматични чувствувања на настаните, кои, на крај, ја имаат и својата драмска перипетија: враќањето на таткото - како што тоа го прават вистински добрите романиери.

Со ова дело на Ристо Крле добивме слика на едно време кое речиси не е опфатено во македонската книжевност - за првите децении од 20 век. Тоа што луѓето и местото се на периферијата - а го живеат времето на големите пресврти, и дава на оваа слика поопшто значење, бидејќи таа се вклопува без остаток во целината на историските настани со голема убедливост. Тоа не е кажување само за Струга и нејзините жители, тоа не се случува само таму, туку и во многу други градови од татковината, на сличен или поразличен начин, но се така раздвижено од бурните историски настани, кои ги раслојуваат наталожените односи, сфаќања, востановените вредности: довчерашните силници молат за милост, завчерашните обесправени имаат

можност да ја покажат својата милост. Разни луѓе, разни можности за однесување. Во животот и натаму се јавуваат нови премрежиња. Едни работи завршиле, други започнале: само човекот, бедата во која живее, насилијата, недоразбирањата со власта - од која и да е страна, - се небаре истите, постојана составка на историјата на луѓето од тој крај. И од другите краеве на оваа земја. Низ оваа проза, меѓутоа, може да се види и значењето на човекот во времето и просторот, во кои се е против него: сиромаштијата, ропството, затвореноста во еден мал крај скраја од светот, живот исполнет со зулumi: па потоа едно по друго војни, буни, нови насилија. Наспроти се, тој го живее животот со свадби и умирачки, со раѓања и прекалување низ детски болести, со опасности, радувања и потплакувања, со стравови од мрачните простори и радувања на широките ливади на игрите. Опстанува човекот. Ристо Крле, како вистински надарен автор, раскажува со една блага иронија, кон себеси, кон другите: така тој го надминува приватниот тон на кажувањето и поминува во просторот на уметничкото раскажување. Тоа и дава некоја ведрина на оваа проза, дури и кога ќе се кажуваат работи кои не се весели, кои можат да бидат и трагични.

Дистанцата во кажувањето покажува една објективизација во раскажувањето на настаните и една мудрост во размислувањето: животот е таков: суров, тежок, но во него може да се има љубовни копнежи, радувања на мали работи, задоволство од тоа да се играат сериозни игри во детството и помалку сериозни во младоста; животот е она мочуриште што ја обиколува Струга, но против кое треба да се бори, за да се отргне човекот од тињата, од мувлата, од заразните инсекти, од судените болести. И да се бара убавото: во убавата книга, во убавата театарска претстава на дилетантите, кај убавото чупе. И да се бара, наспроти се, наспроти суровоста на животот - радоста од живеењето. И така се до крајот на книгава, во која Ристо Крле, чудесниот херој на книгава, се исправа пред нови животни врвици со прашањето - каде и со одговорот - во неизвесност. Денес знаеме дека таа неизвесност беше долга, но низ неа се изгради творецот Ристо Крле, кој ја имаше радоста во пишувањето на своите дела, а и ние, кои ги гледавме и ги читавме тие дела.

Бројни се импресиите од оваа проза, од многуте епизоди од животописот на Ристо Крле, односно - би рекол: од овој автобиографски роман. Некои од

нив ги соопштив во ова излагање. Но моето чувствување на оваа проза има потреба да помине од восхитот што го чувствувам, во целина, за неа - до обработка на многу детали, на многу податоци кои придонесуваат за животот, сугестивно доживеано кажување на авторот, во секој случај, можам да кажам со голема убеденост и сега, дека *Авџиобиографијата*, на Ристо Крле, ја продолжува во најубава смисла традицијата на прозното кажување во нашата книжевност, започната од народните сказни, па продолжено од Жинзифов, од Прличев, со неговата „Автобиографија“ – роман, па преку Цепенков и други до денес, таа е еден драгоцен дел од таа традиција, со изразити вредности кои денес современата критика ги вреднува како добродетели на стварносна проза. Таа е и тоа.

Ми беше задоволство да ја препрочитам *Авџиобиографијата*, на Ристо Крле и да ви го изнесам моето чувствување за неа.